

Hoe werden de watermerken gemaakt bij de emissie 1852?

Hoeveel verzamelaars onder ons weten dat er een watermerk in onze aller eerste postzegels aanwezig is? En als we dat al weten wordt er achteloos aan voorbij gegaan (AFB. 1).

DOOR **Hans Caarls**

afb. 1. 1e emissie 1852

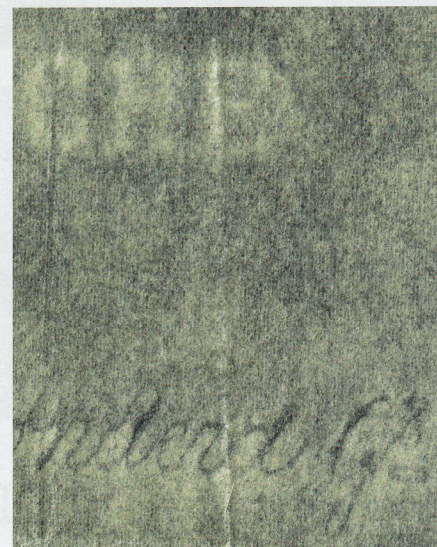
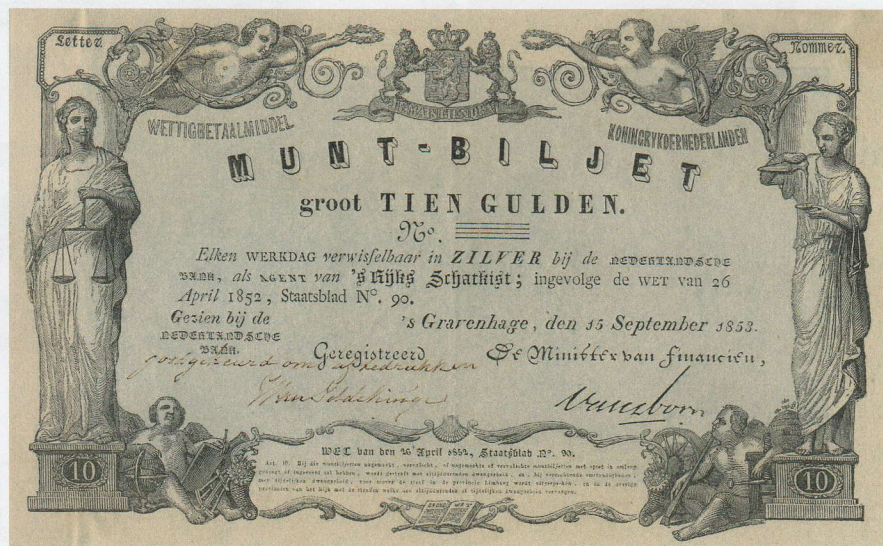

afb. 2. muntbiljet vóór 1852

Zo niet de smaakmakers van de Nederlandse filatelie wat betreft de emissie 1852, te weten de heren van Balen Blanken en de Amerikanen Reed en

van Reyen. Zij waren de enige filatelisten die zich afvroegen hoe dat watermerk vervaardigd zou zijn. Reeds in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw waren zij in een onderlinge discussie

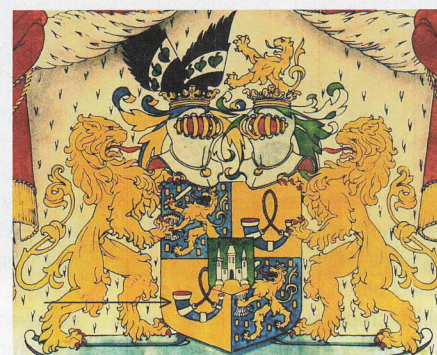
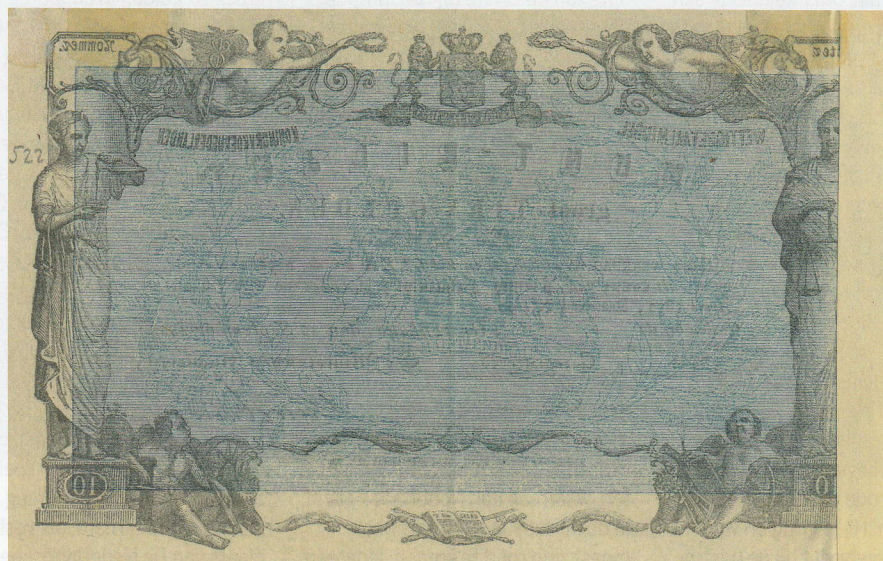
verwikkeld hoe dat watermerk zou zijn gemaakt. Met van Balen Blanken aan de ene zijde en de beide Amerikanen aan de andere zijde, betwistten zij elkaars visie met diverse artikelen in Philatelie en de The Collectors Club Philatelist.

afb. 3. muntbiljet emissie 1852

afb. 4. watermerk penny black

afb. 5. wapenschild met jachthoorn

Beveiliging

Door een toeval kwam ik in het bezit van deze discussie en werd ik aan het denken gezet. Want ook ik wist niet hoe het watermerk daadwerkelijk was gemaakt. Ik had wel een vermoeden maar dat vermoeden stond haaks op de bevindingen van eerder genoemd driemanschap. Hierover later meer, want ik wil allereerst toelichten waarom men in 1851 heeft bedacht dat er een watermerk in onze eerste postzegels zou moeten komen. Een en ander had te maken met beveiliging. Men beschouwde in die dagen postzegels, evenals muntbiljetten uit die periode, als waarde-papier dus werd het papier beveiligd door middel van een watermerk en werd met de nodige zorg omringd.

De muntbiljetten hadden tot 1850 een beveiliging die bestond uit geheime tekens die hun oorsprong hadden in het muziekschrift (AFB. 2). Kennelijk gelijktijdig waren er gedachten om ook de muntbiljetten emissie 1852 te voorzien van een watermerk (AFB. 3). De zeer vakbekwame vormenmaker Cornelis Kuijt uit de Zaanstreek (Koog Zaandijk) die werkzaam was bij de fa. Honig Breet, (leverancier van het muntbiljetten papier) werd daarvoor aangetrokken.

Munt Collegie

Maar wat zou de vormgeving worden van het beoogde watermerk? Voorzitter Agnites Vrolik van het Munt Collegie was erg gecharmeerd van het Engelse watermerk (AFB. 4). Hij ver-

zocht de Engelse postadministratie om een aantal onbedrukte vellen postzegelpapier te zenden.

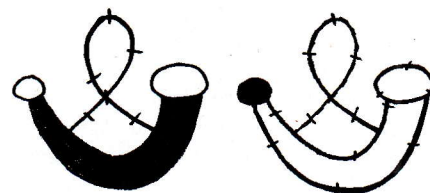
Men besloot echter tot het maken van de posthoorn als watermerk, zeer waarschijnlijk refererend aan de jachthoorn die afgebeeld staat in het wapen van de Oranjes (AFB. 5). Er werden 2 typen aangemaakt te weten een met een gesloten lichaam van de hoorn (type I) en een met een gesloten mondstuk (type II) (AFB. 6).

Voorzitter A. Vrolik (AFB. 7) had, zo blijkt uit de briefwisseling met J. Pols (AFB. 8) (directeur der posterijen) een duidelijke voorkeur voor type II om rede dat hij bang was dat de beeltenis van de koning hierdoor wel eens doorschijnend zou kunnen worden. Om onduidelijke redenen is uiteindelijk voor type I gekozen.

Ellendige keuze

Als men toen zou hebben geweten wat voor ellende deze keuze met zich mee zou brengen zou men zich wel 2 keer bedacht hebben...

In ieder geval werden de watermerken aangebracht op de schepramen en kon door de papiermaker, de Erven Dirk Blaauw in Wormerveer, het papier geproduceerd worden. Keren wij terug naar de conclusie die in december 1975 door van Balen Blanken (AFB. 9) werd geplaatst in Philatelie. In zijn onderzoek naar de posities van de zo zeldzame plaat 1A constateerde hij dat er verschillen waren in de stand van de watermerken, het koord van de hoorn en hechtstraden waarmee dit koord aan

afb. 6. ontwerpen watermerken

afb. 7. A. Vrolik

afb. 8. J. Pols

het schepraam was bevestigd. Zijn studie gaf hem het inzicht dat het watermerk volledig uit zilverdraad was samengesteld en op de plaats waar het lichaam van de hoorn zich bevond het gaas uitgeklopt zou zijn.

Zijn Amerikaanse (AFB. 10) tegenstrevers waren een andere mening toegedaan. Zij beweerden aan de hand van hun studie, geplaatst in The Collectors Club Philatelist, January, volume 61 number 1 in 1982, dat het lichaam van de hoorn uit een koperen plaatje was vervaardigd, het mondstuk, de rand van de beker en het koord van de hoorn uit zilverdraad wat vervolgens aan het koperen plaatje zou zijn gesoldeerd. Het geheel werd volgens hen vast genaaid met fijn koperdraad aan het schepraam.

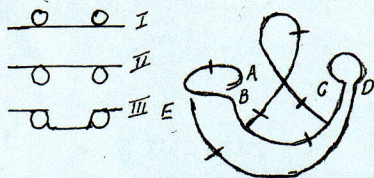
III - De watermerken

Watermerk: Posthoorn.

Deze tekenaties zijn gemaakt van zilverdraad dat op de zeefdoek van het schepraam is vastgenaaid met zilvergaren. Zij bestaan uit twee stukken en wel:

- Het hoorntje. De zilverdraad wordt hiervoor gebogen op de volgende manier: Van A naar B enz. tot E. Naasteekjes zijn zichtbaar op verschillende plaatsen, maar verschillen per watermerk.
- Het draagkoord. Bestaat uit zilverdraad in een lus gebogen en met 3 à 4 steekjes vastgenaaid. Ook deze verschillen per watermerk.

Na de complete montage van alle posthoortjes werd de zeefdoek omgekeerd, waarna de hoorn opgevuld werd. Daartoe werd met een ponsje het zeefmateriaal verklopt tot dat het niveau even hoog was als van de zilverdraad. Zie I, II en III.

Beta-radiogram
10 c Pl. X - 30.
Vergroting 3.8 x

Met onze speciale dank aan de heren E. G. Loeber en P. F. A. v. d. Loo.

III - 1.0

afb. 9. publicatie van Baken Blanken

The Posthorn Watermark of the First Issue of the Netherlands 1852

Fred L. Reed with Paul E. van Reyren

My original study on the position of the watermarks of the 1852 issue of the Netherlands¹ was concerned with the possibility that more than four different sheets of paper (two moulds) were used.

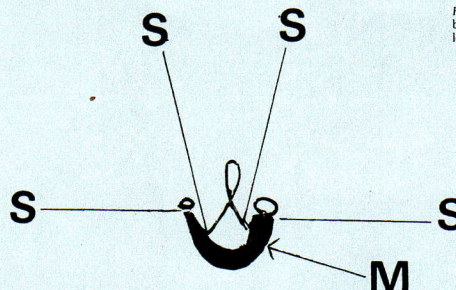

Fig. 1. Our concept of watermark bit: S = solder joints (4) of wire loops to metal body (M).

Following the appearance in the *Nederlandsch Maandblad voor Philatelie* (Dec. 1975) of an article by G. C. van Balen Blanken and Bert Buurman, of which the (translated) title was "An Inquiry into the connection between the shape of the watermarks and the plate positions of plate 1A—issue of 1852, 10 cent value,"² in which several photoradiographs were shown,

Collectors Club Philatelist Vol. 61, No. 1, January 1982. The Collectors Club, Inc. 0010/0838/82/137-42 \$3.00 + \$0.25

afb. 10. publicatie van Reyren en Reed

Gecombineerd watermerk

Hoewel van Balen Blanken het dichtst bij de werkelijkheid bleef hadden de heren het, achteraf gezien, niet bij het juiste eind. Mijn veronderstelling dat het hier om een gecombineerd watermerk zou kunnen gaan kon ik echter niet aantonen. Naar mijn idee was het zo dat het mondstuk, rand van de beker en het koord uit zilverdraad was gevormd en dat het lichaam van de hoorn met een soort mal en contramal was uitgeklopt. Het was mij namelijk opgevallen dat van de 400 gemaakte watermerken het lichaam van de hoorn vrijwel gelijk bleef, de kleine verschillen die er zijn worden veroorzaakt door het moment dat de papierschepper stopt met zijn draaiende beweging en dat er zo doende wat papierpulp achterblijft. Het koord, mondstuk en bekerrand vertoonden verschillen. Als je het mondstuk, koord en beker van de hoorn weg laat kan je de vaste vormen van alle 400 watermerken zeer goed vaststellen. Voor de positiebepaling met exemplaren van de plaat IA hebben we die lichamen van de hoorn niet nodig en moeten wij ons richten op de verandering in het draadwatermerk. Het schaduwwatermerk doet er verder niet toe.

Speurtocht

Wegens gebrek aan gereedschap, kunde en materiaal ben ik daarna op speurtocht gegaan en uiteindelijk terechtgekomen bij de Stichting Papiergeschiedenis Renkum-Heelsum, gevestigd op het fabrieksterrein van Parenco voorheen van Gelder.

Op een goede dag ben ik afgereisd richting Heelsum en werd allerhartelijkst ontvangen. Tijdens een gezellig en informatief gesprek legde ik hen mijn probleem en zienswijze voor en vroeg hen of zij mijn veronderstelling konden onderbouwen en produceren, evenals de veronderstelde uitvoeringen van de drie eerder genoemde heren. De uitdaging werd door de papiergroep vol enthousiasme aangenomen!

Door de onderzoekers werden 2 minishepramen (AFB. 11+12) gemaakt met daarop aangebracht alle mogelijkheden die bekend waren en werden veronderstelt. Op de eerste plaats werd de zienswijze van van Balen Blanken onderzocht, dus het uitkloppen van het gaas ter hoogte van het lichaam van de hoorn. Men kwam tot de conclusie dat dit nooit het geval kon zijn geweest. Er moest zich immers

een rand, gelijk aan het koord aftekenen in combinatie met de hechtsteekjes, hetgeen nadrukkelijk niet het geval was.

Ook de suggestie van de Amerikanen werd onderzocht. Ter hoogte van het gemonteerde plaatje ontstonden gaten in het papier, daarna heeft men het plaatje doorboord met piepkleine gaatjes om het schepwater af te laten vloeien. Echter die gaatjes moeten als het ware een *finger print* achter laten hetgeen ook niet het geval was.

Proefnemingen

Ik laat u de proefnemingen zien van het model op het schepraam en het resultaat hiervan in het geschepte papier.

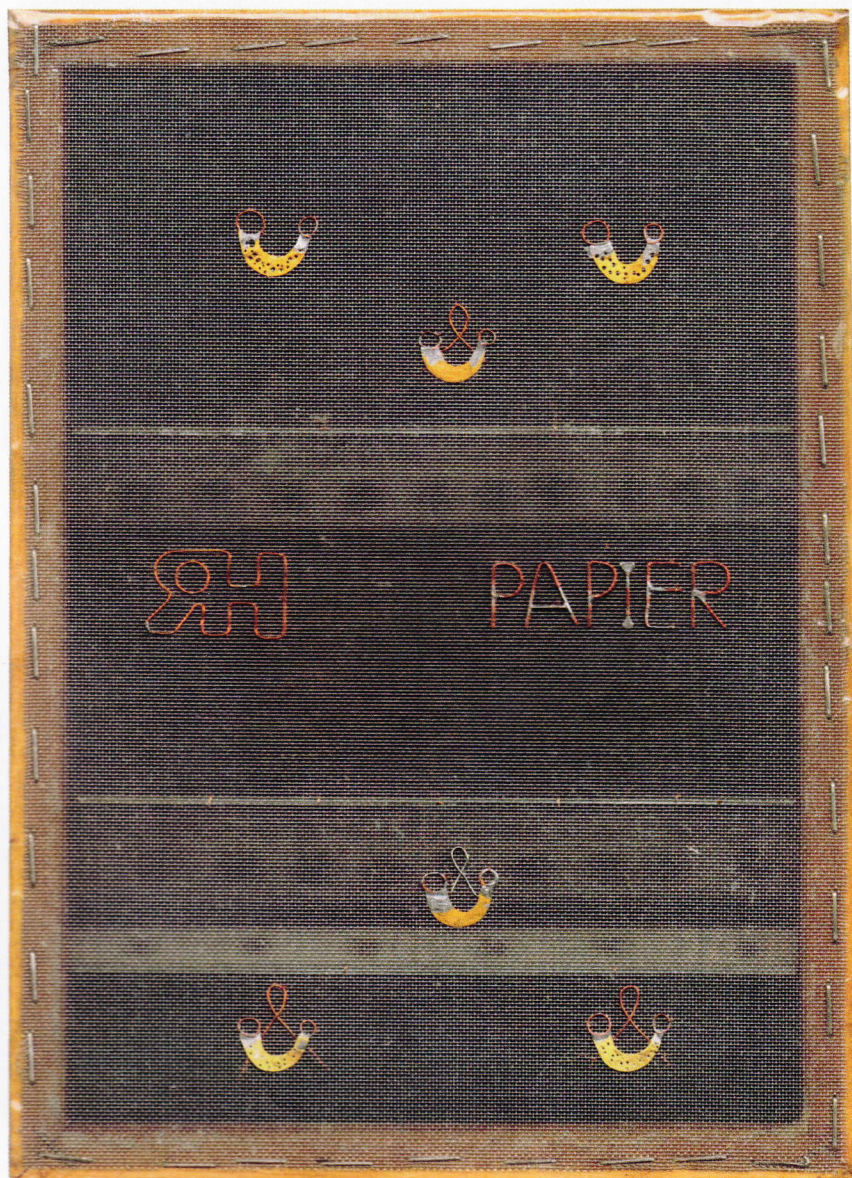
De visie van van Balen Blanken. Draad duidelijk zichtbaar (AFB. 13+14).

De visie van Reed en van Reyne met gesloten lichaam. Gaten in het lichaam (AFB. 15+16).

De visie van Reed en van Reyne met gaatjes in het lichaam, let op de kleine zwarte puntjes. Het koord is weggelaten (AFB. 17+18).

De visie van Caarls. Duidelijk geen belijning rond het lichaam (AFB. 19+20).

Gestante lichamen van de hoorn in het

afb. 11. minishepraam I

afb. 12. minishepraam II

schepraam (AFB. 21). In deze impressie is dit handmatig uitgeklopt, dus niet met een mal en contramal.

Het uiteindelijke Watermerk van Kuijt (AFB. 22). Let op de verschillen in de stand van het koord en het formaat van de beker en het mondstuk (AFB. 23).

Uit de getoonde afbeeldingen is duidelijk af te leiden waar de verschillen te zien zijn. Het watermerk van de 1e emissie Nederland 1852 is dus samengesteld uit een lijnwatermerk en een schaduwwatermerk.

Dun papier

Inmiddels konden we ook vaststellen hoe het dunne papier waarmee deeloplagen van de 5 cent pl. VI en van de 10 cent pl. X tot stand zijn gekomen. Aanvankelijk lag het in de bedoeling dat de Erven Dirk Blaauw ook het postzegelpapier voor de eerste postzegels van Nederlands-Indië zou gaan produceren. Het lag in de bedoeling dat deze postzegels op de zelfde lay-out zou worden geproduceerd. Echter, nadat de gehele partij al gereed lag werd besloten dat het papier voor deze postzegel eenvoudiger van aard mocht zijn. Men hechtte geen waarde meer aan het watermerk en zodoende werd het postzegelpapier opgemaakt ten behoeve van de 1e emissie en ontstond de variant pl. VI en pl. X dun papier.

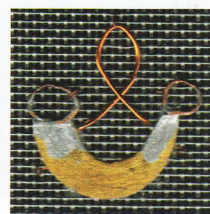
Er is een factuur gevonden voor het wijzigen van de schepnamen, gedateerd 10 februari 1864, onder verwijzing naar resolutie nr. 172 (1862) van de Minister van Financiën.

De Munt weigerde echter deze factuur omdat de minister van Financiën zelf de lastgever was en de Munt deelde Blaauw mee dat deze factuur rechtstreeks naar Den Haag zou moeten worden gezonden. De wijzigingen aan het schepraam bestonden uit het voorzichtig terug kloppen van de gestante lichamen van de hoorn. Hierdoor kon men dunner papier scheppen.

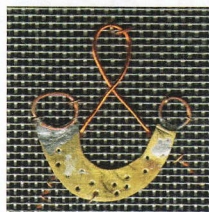
Nu, na ruim 165 jaar weten wij eindelijk hoe deze watermerken zijn gemaakt en hoe zij van nut kunnen zijn bij het onderzoek van

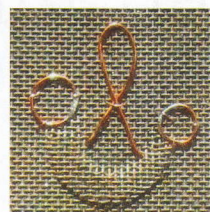
afb. 13+14. watermerk volgens van Balen Blanken

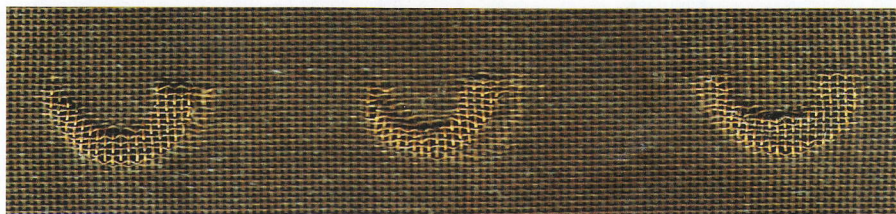
afb. 15+16. watermerk volgens van Reyen en Reed I

afb. 17+18. watermerk volgens van Reyen en Reed II

afb. 19+20. watermerk volgens de auteur

afb. 21. uitvergroting lichamen van de hoorn

afb. 24. plaat IA

afb. 22. verschillen in de watermerken. Rechts: afb. 23. uiteindelijk toegepaste watermerk in de emissie 1852.

de moeilijk te positioneren plaat IA (AFB. 24). Overigens is daarin een enorme vertraging opgetreden aangezien een van de belangrijkste medewerkers verstek heeft laten gaan en er zodoende geen voortgang te boeken valt.

Graag wil ik mijn dank uitspreken aan de meer dan voortreffelijke medewerking van de Stichting Papiergeschiedenis Renkum-Heelsom.

Bronnen

Maandblad Filatelie 1975 december
The Collectors Philatelist 1982 januari
Stichting Papiergeschiedenis Renkum-Heelsom.
Drs. G.C.J.J. Ottenheim, Ontstaan en invoering van de eerste Nederlandse postzegels 1850-1852
Wim Warburg, Nederlandse postzegels 1850-1852
Muntarchief Min. van Financiën.
Noord-Hollands Archief te Haarlem.
Eigen bevindingen en onderzoek.

TE KOOP GEVRAAGD

Frankeergeldige Postzegels. (nominaal)

België	€ 0.80 per	100 BFR.
Italië	€ 0.40 per	1 EURO.
Frankrijk	€ 0.50 per	10 FF.
Japan	€ 0.35 per	100 YEN.
Nederland	€ 0.60 per	1 EURO.
Liechtenstein	€ 0.25 per	1 SFR (vanaf 1996).
Canada	€ 0.23 per	1 DOLLAR.
Engeland	€ 0.45 per	1 GBP.
U.S.A.	€ 0.30 per	1 DOLLAR.
Oostenrijk	€ 0.50 per	1 EURO.
Zwitserland	€ 0.50 per	1 SFR.
Duitsland Euro Zegels	€ 0.70 per	1 EURO.

U kunt uw frankeergeldige postzegels inleveren tijdens de beurs in Barneveld.

Ruud Vergossen Filatelie

Havik 4, 5554 MN Valkenswaard

Tel-Fax: 040 2044684 – E-Mail: r.vergossen@hetnet.nl

PostBeeld

Winkel Haarlem, PostBeeld-Megastore Kloosterstraat 17-21

specialiteiten: Dit is de grootste postzegelwinkel van Nederland. Drie aaneengesloten winkelpanden met een zeer grote wereldvoorraad. In deze winkel is de enorme voorraad van PostBeeld samengebracht met de wereldvoorraad van Medo uit Rotterdam en de voorraad posthistorie en postwaardestukken van Bulterman uit Amsterdam. Tevens in deze winkel: munten, bankpapier, handboeken, benodigdheden (nieuw en 2e hands) honderden laaggeprijsde collecties en partijen, een klein museum geschiedenis v.d. filatelie, een uitzoekhoek met brieven en heel veel boeken met zegels uit te zoeken à 10c.

Winkel Leiden, PostBeeld-de Leidse postzegelhandel, Vrouwensteeg 3

specialiteiten: Verrassende stock postzegels, Munten, Partijen

Kantoor, PostBeeld Emrikweg 26B, 2034BT Haarlem, tel: 023-5272136

Onze winkels te Rotterdam en Amsterdam zijn opgeheven en samengevoegd in onze megastore in Haarlem.

Openingstijden winkels: wo t/m za 10-17u, kantoor: ma t/m vr 10-17u.

Internet:

Webwinkel: www.postbeeld.nl

Magazine: www.postzegelblog.nl

Gratis wereldcatalogus: www.freestampcatalogue.nl